
VCJB notuleerde, vormde More een voorbeeld voor de eigen tijd:

‘Een figuur die zich niet liet meeslepen met de ideeën van de “grootte man”, zijn geweten trouw blijft, ook als het hem zijn hooge positie kost, die zijn handtekening niet wil zetten onder een stuk, dat hem in strijd met de waarheid is.’²⁶

Er klonken echter ook andere geluiden. Sommige jongeren vonden dat de ideeën van de NSB een eerlijke beoordeling verdienden, zonder bij voorbaat te worden afgewezen.²⁷ Het liet zich echter niet ontkennen dat het ledental van de VCJB in de jaren dertig snel daalde. De hervormde Kloosterkerk stond er evenmin florissant voor. Het fraaie gebouw kon niet verhullen dat de opkomst matig was en de bodem van de kas in zicht. De kerkvoogdij bezat de met hypotheek bezwaarde pastorie, een ‘houten gebouwtje’ en het orgel, maar verder ‘geen bezittingen, geen kerkegoed, geen koste-riegoed, geen pastoralia’. Het was een vertrouwd beeld, maar nu in crisistijd. Degene die er het zwaarst onder leed was de nog maar net gearriveerde Ten Bruggenkate. Vrijzinnigheid leek op haar re-tour, het pacifisme gold buiten de VCJB als passé, de mensen had-den andere zorgen aan hun hoofd.

Toch waren er nog steeds hervormden die verder keken. Tijdens de *Reichskristallnacht* in november 1938 werden joodse zaken in Duitsland vernield en synagogen in de brand gestoken. De nauw met de Kloosterkerk verbonden afdeling van de Maatschappij tot Nut van ‘t Algemeen bezon zich op de vraag ‘hoe wij hier in Ter Apel kunnen meewerken, om het leed van het oude volk te leni-gen’.²⁸ De leden hadden eerder in dat jaar *In de schaduwen van morgen* van historicus Johan Huizinga besproken, waarin deze de dictaturen van Hitler, Mussolini en Stalin aan de kaak stelde. Om het vraagstuk van alle kanten te bezien was echter ook de repliek gelezen van NSB-er Robert van Genechten: het in 1936 in *Nieuw Nederland* verschenen artikel ‘Van de nevelen van gisteren’. Het bestuur van het ‘Nut’ was op de hand van Huizinga, maar ook Van Genechten kreeg bijval. De critici van Huizinga vonden dat hij met zijn ‘felle haat tegen het régime in Duitschland’ bezig was stokpaardjes te berijden.²⁹

1940: ‘*Bange twijfel*’

De Duitse inval voltrok zich razendsnel. De Nederlandse soldaten bliezen de tiende mei volgens plan bruggen op, om zich vervolgens terug te trekken. Een broer van diaken Kor Mook, Lieuwe, sneu-velde op de Grebbeberg.

Ter Apel schakelde over op een onwezenlijke ‘normaliteit’. De hervormde gemeente hield een inzameling voor de gewonden, die

²⁶ Notulen VCJB (in: AHWK), 11-1-1934.

²⁷ Idem, 1-3-1934.

²⁸ Stadsarchief Amsterdam (SAA), archief Maatschappij tot het Nut van ‘t Algemeen, inv.nr. 428 (Ter Apel), brief A. Hendriks 17-11-1938. ‘Het oude volk’ was een gangbare protestantse aan-duiding voor de joden.

²⁹ SAA, archief Maatschappij tot het Nut van ‘t Algemeen, inv.nr. 428 (Ter Apel), brief A. Hendriks 5-1-1938.